

کودکی؛ بر ساخته‌های اجتماعی

• سارا ایمانیان
imanian@gmail.com

۲۶

علم اجتماعی
شماره‌های ۱۰۰-۱۰۱-۱۰۲
بهمن، اسفند، فروردین
۱۳۸۴-۸۵

استقبال قرار گرفت. این کتاب پس از پنج بار تجدید چاپ، در سال ۲۰۰۵ مجدداً ویرایش شد، منابع آن به روز گردید و دو فصل «دوران کودکی و فضای اجتماعی» و «دوران کودکی و حریم شکنی» به آن افزوده شد. مفهوم بحث‌انگیز و پیچیده «دوران کودکی»، به مرحله‌ای از زندگی انسانها و نیز به سازهمای فرهنگی ساختارهای اجتماعی-اقتصادی جوامع اطلاق می‌گردد. با وجود اینکه حوزه جامعه‌شناسی دوران کودکی، تاریخچه نسبتاً کوتاهی دارد، در سالهای اخیر به عنوان حوزه‌ای آکادمیک رشد کرده است. کتاب دوران کودکی، ارزیابی دقیقی از عوامل اجتماعی مؤثر در برداشت ما از کودکان و دوران کودکی به دست می‌دهد. این کتاب که با بهره‌گیری از جامعه‌شناسی، انسان‌شناسی، روان‌شناسی، جغرافیای انسانی، تاریخ، فلسفه و حقوق نوشته شده، منبع مناسبی برای دانشجویان و دانش‌پژوهان علاقمند به موضوع «دوران کودکی» است. کریس جنکس در این اثر که چارچوبی انتقادی دارد، گرایشهای شخصی و سیاستهای عمومی در رابطه با کودک را بررسی کرده و دوران کودکی را به مثابه سازهای اجتماعی در نظر می‌گیرد. کتاب شامل هفت فصل به شرح زیر است:

۱- بنیان دوران کودکی

از چه راههایی می‌توان کودک را شناخت؟ نظریه پردازان اجتماعی و سیاسی، دیدشان نسبت به کودک را مطابق با شرایط اجتماعی زمانه خود و منظر آینده شکل داده‌اند. اما دوران کودکی به مثابه نتیجه کنشهای اجتماعی، همچنان بسیار ناشناخته مانده است. نویسنده در این فصل به مفاهیم مطرح شده از سوی متفکران برای توضیح دوران کودکی، یعنی کودک وحشی، کودک طبیعی و کودک اجتماعی که به ترتیب مرتبط با قرون وسطی، عصر روشنگری و مطرح شدن انسان‌شناسی و قوم‌نگاری و زمان حال است، می‌پردازد و سپس به نظریه‌های اجتماعی شدن کودک

درباره نویسنده

کریس جنکس، استاد جامعه‌شناسی و درحال حاضر، معاون رئیس دانشگاه برنل است. برخی نوشته‌های او که به صورت کتاب منتشر شده است، به قرار زیرند:

خردگرایی، آموزش و سازماندهی اجتماعی دانش (روتلج، ۱۹۷۶)
دنیاهای مجزا - مطالبی درباره جامعه‌شناسی آموزش و پرورش (همراه با جی. بک، ن. کدی، م. یانگ) (کولیر مک میلان، ۱۹۷۷) به سوی جامعه‌شناسی آموزش و پرورش (همراه با جی. بک، ن. کدی، م. یانگ) (ترنس اکشن، ۱۹۷۷) جامعه‌شناسی دوران کودکی (باتس فورد، ۱۹۸۲) فرهنگ (روتلج، ۱۹۹۳ و ۲۰۰۵) بازتولید فرهنگی (روتلج، ۱۹۹۳) دوران کودکی (روتلج، ۱۹۹۶) نظریه پردازان درباره دوران کودکی (همراه با آلیسون جیمز و آلن پروت) (پلیتی، ۱۹۹۸) که توسط آقایان کرمانی و ابراهیم آبادی تحت عنوان «جامعه‌شناسی دوران کودکی» ترجمه و توسط نشر ثالث در سال ۱۳۸۳ منتشر گردیده است، تصاویری از اجتماع: دور کیم، سیستمهای اجتماعی و جامعه‌شناسی هنر (همراه با جی. آ. اسمیت) (آشگیت، ۲۰۰۰) ابعاد فرهنگ شهری (آکادمیا سینیکا، ۲۰۰۱) فرهنگ: مفاهیم انتقادی در ۴ جلد (روتلج، ۲۰۰۲) حریم شکنی (روتلج، ۲۰۰۳) فرهنگ شهری در ۴ جلد (روتلج، ۲۰۰۴) خرده فرهنگها: تجزیه اجتماعی (سازه، ۲۰۰۴) و پیچیدگی کیفی (همراه با جی. آ. اسمیت) (روتلج، ۲۰۰۵).

کریس جنکس به نظریه‌های جامعه‌شناسی، پسا ساختارگرایی، جامعه‌شناسی دوران کودکی، نظریه فرهنگی و فرهنگ شهری علاقمند است.

درباره کتاب

ویرایش نخست کتاب دوران کودکی* در سال ۱۹۹۶ ارائه شد و مورد

کودک دیونسیوسی (وارث رب النوع آفتاب) در جوامع دارای همبستگی مکانیکی (دور کیم) که در آنها اهمیت تشابهات، اساس طرز برخورد با تربیت کودکان است، مشاهده می‌شود

اجتماع مجازات و تنبیه نمود. در این حال، اجتماعی شدن، یکی شدن یا ساختار اجتماعی طبیعی دانسته می‌شود. دوران کودکی افراد در این نوع جوامع، قربانی همبستگی اجتماع می‌گردد و آنها از طریق تجربه نمودن احساس شرمساری، می‌آموزند که باید برای جامعه احترام قائل باشند.

کودک آپولونی (وارث رب النوع شراب) در جوامعی مشاهده می‌گردد که توجه به فردیت و در نتیجه کنترل‌های درونی بیشتر است و افراد، احساس گناه را تجربه می‌کنند (جوامع با همبستگی ارگانیک). در این حالت، سراسرینی از طریق درونی‌سازی ارزشها و کنترلها، صورت کامل‌تری به خود می‌گیرد. این برخورد با دوران کودکی، به مثابه روشی جهت جبران فقدان آزادی و خلاقیت در دوران بزرگسالی ظاهر می‌شود.

نظرات برنشتاین در این زمینه حائز اهمیت است زیرا او به بررسی تحولاتی که در تصور ما از کودک به عنوان دگرگونی استانداردهای عادی بودن در جامعه مدرن روی داده، می‌پردازد. وی اشاره می‌دارد که در مدرنیته، با تغییر روشهای تربیتی حالت سمبولیک، سیستم تنبیهی تضعیف شده و با کاستن از نگرش به فعالیت‌های کودکان با توجه به جنس، هوش

و روانشناسی رشد که به ترتیب ناشی از پارادایم پارسونز و پارادایم پیازه است، اشاره می‌کند.

۲- رویکردهای جامعه‌شناسی به دوران کودکی

جامعه‌شناسی، راه خود را به سوی حوزه دوران کودکی پیدا کرده و اقدامات بسیاری پیش رو دارد. یکی از نخستین اقدامات صورت گرفته در این راستا، کار مشترک آیسون جیمز و آلن پروت در سال ۱۹۹۰ است که تلاشی در جهت ایجاد پارادایم جدید فکری بوده و کریس جنکس آن را ماتیفستی در نظریه پردازی دوران کودکی می‌داند. وی نکات اصلی این پارادایم را به شرح زیر بیان می‌دارد:

- ۱) دوران کودکی باید به عنوان برساخته اجتماعی در نظر گرفته شود.
- ۲) دوران کودکی، متغیری برای تحلیلهای اجتماعی است و نمی‌توان آن را به کلی از متغیرهای طبقه، جنس و قوم تفکیک نمود.
- ۳) روابط اجتماعی و فرهنگ کودکان باید مستقل از دیدگاههای بزرگسالان مورد بررسی قرار گیرد.
- ۴) کودکان باید کنشگرانی فعال در ساخت زندگی اجتماعی خود به شمار روند.

- ۵) قوم‌نگاری، روش موثری برای مطالعه دوران کودکی است.
- ۶) دوران کودکی، پدیده‌ای اجتماعی است و اعلام پارادایم جدید جامعه‌شناسی دوران کودکی، در جهت واکنش به مراحل شکل‌گیری دوران کودکی است.

۳- پیدایش دوران کودکی

در این فصل، به کودک دیونسیوسی (وارث رب النوع آفتاب) اشاره می‌شود. این کودک، در جوامع دارای همبستگی مکانیکی (دور کیم) که در آنها اهمیت تشابهات، اساس طرز برخورد با تربیت کودکان است، مشاهده می‌شود. در این گونه جوامع، کودک شرو را باید به خاطر ارزشهای مشترک

باید طرز فکر سنتی درباره کودک را کنار بگذاریم هر چند این کار ما را با تناقض پیچیده‌ای مواجه می‌سازد زیرا در زمانه‌ای که مفاهیم هویت و انسجام اجتماعی، شکننده‌تر از هر زمان دیگری هستند، در پیش گرفتن این رویه به مثابه کم‌رنگ شدن پیوستگی به قیود اجتماعی خواهد بود

کودک مدرنیته در مدرسه و خانه، پلیس و نگهبان خود می‌شود؛ حامیان این درونی سازی، آموزگاران کودک - محور، روان‌شناسان آموزشی، مشاوران مدارس، انجمنهای اولیا و مربیان، مددکاران اجتماعی و متخصصان بهداشت روان‌اند

جهانی طبیعی که به شخصیت آنها مربوط است و دوم جهانی محدود که علت وجودی آن وضعیت اجتماعی کودکان است و دوران کودکی نامیده می‌شود.

دوران کودکی از ابتدا به عنوان دوره‌ای مستقل، در بینش جمعی وجود نداشته و الگوهای مراقبت از کودک، بر اثر تحول پدیدار شده‌اند. این الگوها، عواطف انسان را مهار نموده و از طریق پیشرفت فلسفه طبیعت انسانی، آموزش، نظامهای اقتصادی سرمایه انسانی و سیاستهای حقوق بشری، ترویج می‌شوند.

نویسنده به افزایش بی سابقه کودک آزاری در جوامع غربی در سه دهه گذشته اشاره می‌کند. افسانه مده‌آ به گمان نویسنده، اساس اسطوره‌شناسی کودک آزاری است، مده‌آ در حالت خشم، همسر و رقیب عشقی خویش را در قصر سلطنتی به آتش کشیده، دو کودکشان را گردن زده و به آتن می‌گریزد. نویسنده اکثر آزارگران کودک را از نزدیکان یعنی والدین، ناپدریها، نامادریها، خواهران، برادران و یا خویشاوند مورد اعتماد می‌داند. در سیاسی سازی کودک آزاری، دو گروه جنبش زنان و جنبش حمایت از کودکان علی‌رغم ارائه شیوه‌های اصلاحی متفاوت، در جهت تغییر آگاهی عمومی فعالیتهای مفیدی داشته‌اند. به این صورت که در اولی، کودک آزاری به عنوان بخشی از پیوستار خشونت مردان تلقی شده و نظریه پردازان جنبش دوم، تقدیس خانواده و ضرورت روابط شایسته مردان و زنان را از طریق اصلاح درمانی خانواده قابل دسترسی می‌دانند. این فصل از کتاب سپس به کودک در مدرنیته پرداخته و اضافه می‌کند که بعد از گسترش امواج خوش‌بینانه عصر روشنگری، کودکان دغدغه اصلی ما و شناسه‌های اصلی عشق و سرمایه انسانی و آینده ما شده و ما حامیان و پرورش‌دهندگان آنها هستیم.

۶ - فرجام شگفت دوران کودکی

در این فصل، به کم‌رنگ شدن مقوله دوران کودکی اشاره می‌شود. رسانه‌ها، همان‌گونه که اقتصاد در جهت سود بیشتر و ایجاد مصرف‌کنندگان یکسان گام برمی‌دارد، تمایز میان کودک و بزرگسال را نادیده گرفته و آن را در محتوای برنامه‌های خود، بازتولید می‌کنند. در اینجا به واقعه دلخراش ۱۹۹۳ بریتانیا که در آن، کودکی نوبا به دست دو کودک ده ساله کشته شد، پرداخته شده و اثرات آن بر جامعه و فضای ذهنی درباره کودک و دوران کودکی مورد بررسی قرار می‌گیرد. نویسنده اما معتقد است که همیشه جنایت کودک بر کودک وجود داشته ولی آنچه این واقعه بخصوص را بیشتر در نظر می‌آورد، نگرانی جامعه در مورد از دست رفتن کنترل اجتماعی و مفاهیم بی‌گناهی و معصومیت است از این رو به مفاهیم سنتی دوران کودکی مبتنی بر تفاوت سنتی،

و سن، برای نیازهای شخصی و قابلیت‌های ویژه آنها جایگاه مهم‌تری در نظر گرفته می‌شود. آموزگار، طراح مسئله شده و اقتدار وی در سایه مسئله مطروحه قرار می‌گیرد. فرآیند یادگیری با اکتشاف شخصی و پرداختن هر چه بیشتر به حق انتخاب و تفاوت‌های فردی همراه خواهد بود.

برای درک جامعه شناختی دوران کودکی، مهم است بدانیم که کودک همیشه گویای زمینه‌های کنترل اجتماعی بوده است. بنابراین دیدگاه ما نسبت به دوران کودکی، منعکس‌کننده تغییرات به وجود آمده در ساختار اجتماعی بوده و کودک، نقطه برخورد سیاست و روانشناسی گشته است. در دوران معاصر، سیاست، خانواده‌ها را واحدهای اساسی کنترل گر می‌داند.

۴ - دوران کودکی و فضای اجتماعی

در این فصل، نویسنده با نقل قول از آریز، مهم‌ترین مشخصه تصور کودک در عصر نوین را مزیت جدائی از دنیای بزرگسالان دانسته و طبیعت ویژه کودک را متمایز می‌داند. مسئله اصلی در رابطه با فضای اجتماعی دوران کودکی، کنترل است که به طور واضح سبب اختیاردی حداقل به کودک در جوامع غربی می‌شود. در مدارس، امکان مدیریت و کنترل عده کثیری وجود دارد و این در حالی است که کودکان بخش قابل ملاحظه‌ای از زمان خود را در مدارس می‌گذرانند. برنامه‌های درسی طرح شده، در برگزیده گزینیه‌ها، قراردادهای قوانینی‌اند که به طور ویژه بر کودکان متمرکز شده و عمدتاً برای آنها تعیین می‌کنند که باید چگونه باشند.

با ملاحظه نظریه فوکو درباره فضای دوران کودکی، درمی‌یابیم که آغاز نظام تربیتی، صومعه بوده و بعدها به صورت کلاس بندی کودکان جهت کنترل آنها توسط یک آموزگار درآمده است. در دیدگاه فوکو، اساس کلی واکنش بزرگسالان نسبت به کودک، کنترل و آموزش است. نظارت از طریق شیوه کنترل در مدل‌های ساختمانی مانند زندان «سراسر بین» مراقبت را از فضای جمعی به فضای فردی وارد کرده و کودک مدرنیته در مدرسه و خانه، پلیس و نگهبان خود می‌شود؛ حامیان این درونی سازی، آموزگاران کودک - محور، روان‌شناسان آموزشی، مشاوران مدارس، انجمنهای اولیا و مربیان، مددکاران اجتماعی و متخصصان بهداشت روان‌اند که با ترفندهای ظریفی، به سود کودک با یکدیگر همکاری می‌کنند. در محبت «نظمهای بسته و باز» در فرآیند آموزشی، نتیجه‌گیری شده است که محصوریت و محدودیت فضاهای دوران کودکی، باید به حداقل برسند.

۵ - کودک آزاری

در این فصل، نویسنده بر کودکان به عنوان بازآفرینان همیشگی روابط انسانی تأکید ورزیده و دو جهان را به آنها نسبت می‌دهد: اول

کودکان باید با دید جامعه‌شناختی و با هدف کشف رمز پیامهای نهفته در آن رفتارها انجام گیرد.

جامعه‌شناسی در ابتدای پیدایش، پیچیدگی موضوعات انسانی را نمی‌پذیرفت اما به تدریج متفکران به آن پی بردند. نویسنده نظرات نیچه، یاتای و فوکو را درباره عبور از مرزها بررسی می‌کند. ساختارگرایان همواره به نظم اجتماعی، حفظ و بازتولید آن توجه داشته‌اند. این نظم از طریق ارزشهای انتزاعی و عرفهای جامعه حفظ می‌شود و دوراهی رفتار عادی / رفتار متحرف، معیاری برای قضاوت درباره رفتارها و اشخاص است. فوکو، حریم شکنی را جست‌وجو و عبور از مرزهای خردگرایی و رفتارهای عادی روزمره می‌داند. پساساختارگرایان، قطعیت دوراهی رفتاری ساختارگرایان را به شدت نسبی می‌کنند. البته در جامعه، اعتقاد بر این است که زندگی روزمره با قانون، گفت‌وگو و خرد اداره می‌شود و حریم‌شکنیهای عصر حاضر بد و خطرناک‌اند. کودکان مجرم همچون بن لادن، مظهر شرارت و تاریکی دانسته می‌شوند و در دنیای مدرن، غیر قابل پذیرش‌اند. اما پساساختارگرایی، حریم شکنی را مخالفت با حریمها و یا غلبه بر آنها تلقی نمی‌کند. حریم‌شکنی دوران کودکی، نشانگر شکنندگی قدرت بزرگسالان است: قدرتی که منطبق آن بر پایه بی‌قدرتی و ناآگاهی کودکان است. دوران کودکی و هویت پست مدرن، در هر دو سطح تحلیلی و انضمامی مورد توجه پساساختارگرایان است. از دید تحلیلی، مطالعه کودکان، راهی است برای بررسی جنبه‌های ابراز نشده و بی‌قدرت وجود بزرگسالان و از دید انضمامی، رفتارهای کودکان چالش برانگیز بوده و بزرگسالان نسبت به آن واکنشهای پیچیده و کنترل‌گر نشان می‌دهند. حریم شکنی کودکان باید بزرگسالان را به بازاندیشی درباره پایه‌های اخلاقی قیود اجتماعی وا دارد.

* ترجمه این کتاب توسط نویسنده این معرفی مراحل پایانی خود را می‌گذراند

دوران کودکی از ابتدا به عنوان دوره‌ای مستقل، در بینش جمعی وجود نداشته و الگوهای مراقبت از کودک، بر اثر تحول پدیدار شده‌اند

منش طبیعی، بی‌گناهی و آسیب‌پذیری اشاره می‌شود. نویسنده نسبت به غیرعادی دانستن کودکانی که رفتارهای خشونت‌آمیز دارند، انتقاد می‌کند و معتقد است باید به زمینه اجتماعی و فرهنگی که کودک در آن قرار دارد، توجه بیشتری مبذول داشت. در مورد اقدامات انجام شده در زمینه خشونت و تخلف کودکان، به اقدامات کنترلی و سرکوبگر آموزشی و سیاسی اشاره می‌شود که نویسنده آنها را در حل مسئله ناتوان می‌داند. او معتقد است تا زمانی که ندانیم کودکان چیستند، نیازهایشان را نخواهیم شناخت. او پیشنهاد می‌کند دلایل اعمال خشونت از سوی کودکان را از خودشان بپرسیم ولی در همین جا یادآور می‌شود که پاسخهای کودکان به این پرسش را نمی‌توانیم با معیارهای دنیای بزرگسالان بسنجیم. باید طرز فکر سنتی درباره کودک را کنار بگذاریم هر چند این کار ما را با تناقض پیچیده‌ای مواجه می‌سازد زیرا در زمانه‌ای که مفاهیم هویت و انسجام اجتماعی، شکننده‌تر از هر زمان دیگری هستند، در پیش گرفتن این رویه به مثابه کمرنگ شدن پیوستگی به قیود اجتماعی خواهد بود.

۷- دوران کودکی و حریم شکنی

این فصل به نظریاتی در مورد چالشهای کودکان با نظم اجتماعی می‌پردازد. امروزه، شخصیت کودکان هر چه بیشتر پیچیده می‌شود؛ آنها هویت و تفاوت‌های فردی را درک کرده و ابزار می‌دارند. بررسی رفتار